

Наташа Костић

ВРСТА РИЈЕЧИ, СТЕПЕНОВАНОСТ ПРИДЈЕВА И УЛОГЕ АНТОНИМА У РЕЧЕНИЦИ

Овај рад анализира антонимију на емпиријској бази, а циљ је да испитамо да ли припадност одређеној врсти ријечи и могућност поређења код придјева имају утицаја на употребу антонима и прагматичку вриједност лексичко-синтаксичких образаца у којима се они у реченици јављају. Анализа је извршена на најбројнијем електронском корпусу српског језика и обухвата 50 парова антонима. Резултати које смо добили указују да употребу антонима у реченици условљавају првенствено семантички, а не граматички фактори, а улоге које придјевски антоними могу да имају у реченици не зависе од могућности или немогућности њиховог поређења изван контекста.

Кључне ријечи: антонимија, врста ријечи, степенованост, нестепенованост, улога антонима у реченици

1. Увод

У Кембричкој енциклопедији језика антонимија се дефинише као „смисаони однос супротности значења“ (Kristal 1995: 105), а у литератури о антонимији налазимо и следеће дефиниције: антонимија је стандардни термин за супротност значења између лексема (Lyons 1977); антонимија је инкомпатибилност између семантичких елемената на које се смисао ријечи декомпонује (Katz 1972); антонимија је појава супротстављања ријечи по њиховим најопштијим и најкарактеристичнијим значењским особинама које се идентификују као супротне и важе за све говорнике датог језика (Novikov 1973). Иако је тачно да антонимија може да обухвата више типова веза, које се у извјесном смислу међусобно разликују, такође је тачно и то да сви познати антоними у, рецимо, српском језику, имају нешто заједничко. Сваки изворни говорник српског језика може брзо и без проблема да наведе ријеч ‘супротног значења’ у односу на ријечи као што су *висок*, *жив* или *изнад*, и да при том не осјећа никакву потребу да направи разлику између скаларне антонимије (супротност заснована на контрасту типа више/мање: *добар/лош*, *висок/*

низак), комплементарних парова (супротност заснована на контрасту типа да/не: *мушки/женски, жив/мртшав*) или реципрочних парова (однос између два ентитета се посматра или из једног или из другог смјера на датој оси: *испред/иза, изнад/испод*). Антонимија је, по Лајонсу, заправо још ужи појам, и односи се само на парове супротности који се могу поредити: *велики/мали, висок/низак, брз/свор* и сл. Могућност поређења је веома важна особина придјева, а будући да се ова врста ријечи најчешће наводи у примјерима антонимије, на основу присуства или одсуства те особине у литератури је уведена дистинкција између *степенованих* (енг. *gradable*) и *нестепенованих* (енг. *ingradable* или *non-gradable*) парова супротног значења (Сапир 1944). Степенованост укључује постојање могућности поређења; када поредимо два или више ентитета у погледу посједовања одређеног својства (у овој улози типично су придјиви), дато својство може бити присутно у мањој или већој мјери. На примјер, чињеница да можемо да кажемо *X је шопиао као и Y* или *X је шопилији него Y* у директној је вези са постојањем могућности степеновања придјева *шопиао*. Са друге стране, ријеч као што је *женски* не посједује ту могућност. Исто важи и за парњаке ових придјева супротног значења: *хладан* и *мушки*. Иако ове ознаке несумњиво могу да буду од користи, сматрамо да ипак на неки начин и замагљују суштинске сличности међу паровима ријечи које у језику препознајемо као 'супротне по значењу'. У овом раду ћемо настојати да антонимију освијетлимо из једног другачијег угла, бавећи се прије свега њеном употребом у писаном тексту у српском језику.

Већина разматрања посвећених антонимији су теоретске природе; у њима се на дедуктиван начин долази до бројних класификација и субкласификација ове значењске релације, уз мање или више детаљан опис различитих типова, али без узимања у обзир одговарајуће количине података о функционисању антонимије у стварној језичкој употреби. Овај рад се бави анализом антонимије која је заснована на емпиријској бази, а наш циљ је да испитамо да ли припадност одређеној врсти ријечи и могућност поређења код придјева имају утицаја на употребу антонима и прагматичку вриједност лексичко-синтаксичких образаца у којима се они у реченици јављају.

2. Избор антонима

Циљ рада диктира и одабир парова за анализу, односно намјера да се испита да ли врста ријечи и дистинкција степеновани / нестепеновани придјеви играју улогу у употреби антонима у реченици. У складу са тим, осим придјевских парова (и степенованих и нестепенованих), обухватили смо и антонимијске парове именица, глагола, прилога и предлога. Број анализираних реченица, међутим, није утврђиван унапред, већ смо укључили све примјере у којима су се одабрани парови појавили у оквиру исте реченице у корпусу. На тај начин смо у корпусу пронашли 4903 примјера. Анализа је извршена на корпусу за који сматрамо да је репрезентативан и довољно обиман. У питању је најбројнији електронски корпус српског језика (*Неетикетирани корпус српског језика*¹). Овај корпус обухвата примјере из књижевних дјела, дневне и периодичне штампе, стилски разнородних публикација и представља репрезентативан језички узорак.

Одабир репрезентативних парова антонима ствара извјесне потешкоће, прије свега због чињенице да не постоји јединствена дефиниција антонимије са којом су сагласни сви истраживачи. Листа која би обухватила све антониме у једном језику вјероватно никада неће ни постојати зато што је процес који једном пару ријечи „дарује“ статус антонима комплексан и динамичан. Тај статус се изгледа може једино установити консензусом, с обзиром на то да дефиниције антонимије варирају не само од једног лингвисте до другог, већ и од једног менталног лексикона до другог. Стога се сваком списку антонима који претендује на то да буде свеобухватан и коначан могу наћи замјерке, а сматрамо да се као најбоље рјешење за потребе анализе намеће одабир оних парова које би већина изворних говорника препознала као „добре“ примјере парова супротности.

С обзиром на чињеницу да у приступу сваком психолингвистичком феномену, па и антонимији, интуиција неминовно игра важну улогу, приликом одабира парова ослањали смо се на претходна истраживања и сопствену интуицију водећи рачуна о томе да буду заступљени различити типови антонима и различите врсте ријечи. За анализу смо одабрали 50 парова антонима. Сматрамо да је узорак довољно велик и репрезентативан, а приликом избора руководили смо се и следећим критеријумима:

1 *Неетикетирани корпус савременог српског језика* најбројнији је међу корпусима српског језика које је сачинила Група за језичке технологије са Математичког факултета Универзитета у Београду. Овај корпус броји 22.226.437 ријечи и доступан је на веб сајт адреси www.korpus.matf.bg.ac.yu.

1. Бар 60% одабраних парова треба да буду придјевски антоними зато што је антонимија међу придјевима ипак присутна у већој мјери него када су у питању друге врсте ријечи.²

2. Бар 10% одабраних парова треба да буде представљено именичким, глаголским и прилошким антонимима.

3. Листа треба да садржи и предлошке парове имајући у виду намјеру да што већи број различитих врста ријечи буде укључен у истраживање.³

Критеријум фреквентности није био од пресудног утицаја приликом састављања листе. Иако је тачно да је већина најфреквентнијих парова присутна, трудили смо се да укључимо и извјестан број мање честих парова. Другим ријечима, поред парова као што су *нови/стари* (689 примјера) и *велики/мали* (485 примјера), јављају се и парови са далеко мањим бројем реченица: *срећан/шужан* (6 примјера) или *мокар/сув* (4 примјера). Истраживање које би у фокусу имало само, на примјер, 50 најфреквентнијих антонима у српском језику, ограничило би се готово искључиво на степеноване придјеве. Листа одабраних антонима изгледа овако (у загради је наведен број реченица из корпуса у којима је дати пар употребљен у антонимијском односу):

<i>близу/далеко</i>	(20)	<i>нови/стари</i>	(689)
<i>богаџи/сиромашан</i>	(117)	<i>ошворен/зашворен</i>	(44)
<i>болестан/здрав</i>	(37)	<i>паметан/глуп</i>	(11)
<i>брз/сљор</i>	(41)	<i>почетак/крај</i>	(382)
<i>брзо/сљоро</i>	(10)	<i>први/последњи</i>	(187)
<i>црни/бијели</i>	(293)	<i>пун/празан</i>	(20)
<i>добар/лош</i>	(205)	<i>рани/касни</i>	(47)
<i>добити/изгубити</i>	(62)	<i>раш/мир</i>	(128)
<i>добро/лоше</i>	(43)	<i>рушити/градити</i>	(18)
<i>доћи/оћи</i>	(81)	<i>сити/гладан</i>	(9)
<i>дубок/плићак</i>	(6)	<i>срећан/шужан</i>	(6)
<i>дуз/краћак</i>	(47)	<i>свијетли/тамни</i>	(41)
<i>исправан/погрешан</i>	(10)	<i>шанак/дебео</i>	(11)
<i>испред/иза</i>	(29)	<i>шешак/лак</i>	(65)
<i>истина/лаж</i>	(54)	<i>шоло/хладан</i>	(78)
<i>изнад/испод</i>	(32)	<i>шоло/хладно</i>	(16)
<i>јак/слаб</i>	(32)	<i>шврг/мек</i>	(24)

2 Фелбаумова каже: "There is nothing special about antonymous adjectives, other than that antonymy is more pervasive among adjectives; rather, there is something special about antonymous concepts, no matter in what form these concepts are lexicalized" (1995: 285).

3 Интересантно је напоменути да ниједна од студија о антонимији које смо консултовали не укључује предлошке антониме.

куйићи/ипродаћи	(56)	ући/изаћи	(71)
лијей/ружан	(51)	узети/дати	(17)
лијево/десно	(213)	унутрашњи/спољашњи	(69)
љубав/мржња	(42)	велики/мали	(485)
мало/много	(80)	висок/низак	(43)
млад/стар	(142)	врх/дно	(36)
мокар/сув	(4)	жив/мрт	(90)
мушки/женски	(343)	животи/смрти	(266)

3. Улоге антонима у реченици

Наш први циљ је био да испитамо какве све улоге антоними могу да имају у реченици и да ли постоје обрасци у којима се користе и каква је улога антонима у њима. Поступак је био следећи: пошто смо елиминисали све оне реченице у којима тражени пар ријечи није у антонимијском односу⁴, добили смо по 50 група примјера. Семантичком анализом сваке појединачне реченице утврдили смо разлоге употребе антонимијског пара, његову улогу у контексту реченице, значење антонимијске фразе и њено лексичко и синтаксичко окружење. На тај начин установили смо одређене врсте значења и улога које су у вези са одговарајућим лексичким и синтаксичким сигнаlima. То нам је омогућило да реченице групујемо у складу са улогом коју дати пар има у датом контексту. У корпусу смо идентификовали десет различитих начина употребе антонимије у реченици, на основу чега смо формулисали десет врста антонимије у реченици. Називи ових врста су произвољни, а образовани су у складу са врстом улоге коју пар антонима има у контексту реченице. То су:

1. Инклузивна антонимија коју у највећем броју случајева карактерише структура X и Y^5 или X или Y . Јавља се у оним реченицама у којима се антоними употребљавају са циљем да укажу на инклузивност, свеобухватност, укљученост свих вриједности значењске димензије коју идентификују. У синтаксичком смислу главно обиљежје ове класе примјера јесу координативни везници *и*, или:

Ушо пожелех попусајну шейњу, а затим себи предочих наилазак тешких и лаких возила од којих бих се морао склањати.

2. Антонимија у улози помоћног контраста забиљежена је у оним случајевима када антоними не представљају једини значењски

4 На примјер: *Ипак, не кријемо да би нам снеж више него добро дошао и враћоо госте који су оишли раније.*

5 X означава први, а Y други члан антонимијског пара.

супротстављени лексички пар у реченици. У тим реченицама употреба већ познатог пара супротности (пара антонима) има за циљ да омогући и у први план постави опозитивност другог пара ријечи или фраза са којима су антоними у блиској вези:

Чему се у будућности можемо надати ако имамо богаће сиротињске а сиромашне наставнике?

3. Антонимија у улози наглашавања разлике карактерише оне реченице у којима се дословно или метафорички упућује на семантичке разлике између чланова пара антонима:

У таквој ситуацији МОК се труди да својим средствима иштервенише и ублажи јаз који настаје у области сиротиња између богатих и сиромашних.

4. Антонимија као саставни дио промјене дефинише групу примјера у којима је антонимија неопходан елеменат за означавање неке врсте кретања, промјене или трансформације из једног краја супротности у други:

Ви из животиња прелазите у смрт, из будног стања у сан, из стварног у нестварно.

5. Антонимија као саставни дио поређења, као што и сам назив сугерише, односи се на примјере који употребљавају компаративну структуру с циљем поређења једне фразе са другом, при чему главну улогу имају управо чланови пара антонима:

Такође је био свестан и њихових мана и ограничења, због једностраности присијућа књижевном делу, који је више спољашњи него унутрашњи.

6. Антонимију као саставни дио негације одликује структура *X*, не *Y* која има за циљ да негирањем једног члана пара непосредно иза његовог парњака нагласи важност онога који је први поменут:

Њима је требао рат, а не мир.

7. Антонимија као директна супротстављеност јавља се онда када се антоними јаве у обрасцу који их поставља у неку врсту јасне супротстављености која се типично реализује употребом структуре *X* насрам *Y*:

То су нови градови насрам старих градова.

8. Антонимија у улози наглашавања екстрема може се посматрати и као подврста инклузивности, с тим што се у овом случају ради о укључености само крајњих тачака значењске скале коју де-

финишу антоними, али не и осталог семантичког 'простора' између њих:

Ривал са Малше има заправо екипу састављену од веома младих на једној и веома старих играча на другој страни.

9. Антонимија у обрасцу X-Y је на самој граници идиоматичности, што је вјероватно и директна последица избора парова (нпр. *мушко-женски, нови-стари, лево-десно*):

Ернест Цонс закључује да су му корени, по свој прилици, негде дубоко у Фројдовој психи: у некој тачци где се поклопио његов Едипов комплекс, а можда и у мушко - женском двојству његове личности.

10. Антонимија као саставни дио устаљеног израза обухвата све оне случајеве у којима је пар антонима саставни дио изреке, пословице, устаљене фразе и сл. Бројност оваквих примјера у корпусу такође нужно зависи од тога које смо парове одабрали за анализу, с обзиром на чињеницу да се неки антоними на овај начин далеко чешће употребљавају од других:

Обавезно наводим да чега се паметан стиди глуп се шиме поноси.

Табела која слиједи даје приказ процентуалне заступљености свих врста антонимије у реченици у корпусу који смо користили:

Врста антонимије	Број примјера	Проценти
<i>Инклузивна</i>	2178	44,4
<i>Помоћни контрасти</i>	1486	30,3
<i>Разлика</i>	189	3,8
<i>Промјена</i>	158	3,2
<i>Поређење</i>	93	1,9
<i>Негација</i>	89	1,8
<i>Суироисстављеност</i>	73	1,5
<i>Екстрем</i>	13	0,3
<i>X/Y / X-Y</i>	144	2,9
<i>Устаљени израз</i>	334	6,8
<i>Остали</i>	146	3
Укупно	4903	100

Табела 1: Преглед дистрибуције врста антонимије у српском корпусу

Улога антонима у обрасцима инклузивне антонимије првенствено се огледа у идентификацији димензије значења, а потом и

у искоришћавању њеног (у највећем броју случајева) комплетног семантичког садржаја. Велику улогу при том имају координативни везници (*и, или*) који доминирају у обрасцима ове врсте антонимије, коју иначе можемо сматрати веома распрострањеном појавом у језику: свих 50 парова понаособ бар једанпут функционишу на овај начин. Ово истраживање такође указује да, када се чланови антонимијског пара употребе заједно у реченици у просјеку у 45% случајева у српском ради се о функцији означавања инклузивности.

Уколико реченица садржи оба члана антонимијског пара, вјероватноћа да ће у њој бити присутан још један контрастни пар износи 30% у српском језику. У таквим реченицама познати контрастни пар има улогу да укаже на други, у датом контексту важнији контраст међу члановима другог пара који не посједује изражен (или не посједује уопште) контрастни потенцијал. Антонимију у овој улози означили смо као антонимију у улози помоћног контраста. Антонимија је у таквим контекстима најјачи сигнал контраста. Ипак, значајну улогу има и паралелизам граматичких структура, што такође битно доприноси образовању контекста за истицање контраста.

Знатне разлике постоје у бројчаној заступљености међу преосталих осам врста антонимије у односу на двије доминантне врсте. Иако су у поређењу са остале двије доминантне врсте ове врсте ипак релативно мале, антоними се у овим улогама понашају на различите начине и у веома специфичним лексичко-синтаксичким окружењима. Појаве антонима у контексту поређења, у улози наглашавања разлике, у контексту неког преображаја, промјене, или као саставног дијела негације, илуструју употребу антонима у реченици на начине који су очекивани. Антоними се ту јављају у контекстима који потенцирају контраст, и који успостављају једноставне двосмјерне разлике. Међутим, ове четири врсте се у корпусу јављају у само 11% случајева, што је око четири пута мање у односу на инклузивну антонимију и три пута мање у односу на антонимију у улози помоћног контраста. То значи да је у писаном тексту присутна тенденција да антонимија буде искоришћена било као лексички сигнал (као у случају помоћног контраста) или као сигнал свеобухватности (као у случају инклузивности).

4. *Врсте ријечи и улоге антонима у реченици*

Фелбаумова (1995: 285) сматра да не постоји ништа посебно у вези са придјевским антонимима, и да подједнаку пажњу заслужује

и антонимија међу осталим врстама ријечи. Да бисмо испитали везу између улоге антонима у реченици и врсте ријечи, реченице из корпуса смо груписали према томе да ли су антонимијски парови који се у њима употребљавају приједи, именице, глаголи, прилози или предлози. Установили смо да неки парови могу да функционишу као различите врсте ријечи: парови *богаћ/сиромашан*, *болестан/здрав*, *јак/слаб*, *млад/стари*, *сити/гладан*, *жив/мртав* јављају се као приједи или као именице (поименичени приједи). Од укупно 4903 реченице, приједи се употребљавају у 3082 случаја, именице у 1074, глаголи у 305, прилози у 382, а предлози у 60 реченица. Апсолутна бројчана надмоћ приједи у односу на остале врсте ријечи последица је, са једне стране, присуства већег броја приједвских парова на листама одабраних антонима, и, са друге стране, веће учесталости ових приједи у корпусу. У табели 2 дајемо приказ дистрибуције реченица груписаних према врстама ријечи у нашем корпусу.

	Инк	Пом	Раз	Про	Пор	Нег	Суп	Екс	Х-У	Изр	Ост	Ук
ПРИДЈЕВИ	1282	1018	126	102	56	36	37	10	92	236	88	3083
ИМЕНИЦЕ	490	225	60	53	29	42	36	2	3	80	54	1074
ГЛАГОЛИ	172	115	-	-	4	7	-	-	1	5	-	304
ПРИЛОЗИ	202	104	3	3	2	2	-	1	48	13	4	382
ПРЕДЛОЗИ	3	2	4	-	2	2	-	-	-	-	-	6
	2178	1486	189	158	93	89	73	13	144	334	146	4903

Табела 2: Врсте ријечи и антонимија у српском корпусу

У табели 3 дајемо преглед процентуалне заступљености врста ријечи у односу на улоге које антоними имају у реченицама у писаном тексту:

	Инк	Пом	Раз	Про	Пор	Нег	Суп	Екс	Х/У	Изр	Ост	Ук
ПРИДЈЕВИ	41,6	33	4,1	3,3	1,8	1,2	1,2	0,3	3	7,7	2,8	100
ИМЕНИЦЕ	45,6	21	5,6	4,9	2,7	3,9	3,4	0,2	0,3	7,4	5	100
ГЛАГОЛИ	56,6	37,8	-	-	1,3	2,3	-	-	0,3	1,7	-	100
ПРИЛОЗИ	52,9	27,2	0,8	0,8	0,5	0,5	-	0,3	12,6	3,4	1	100
ПРЕДЛОЗИ	52,5	39,3	-	-	3,3	3,3	1,6	-	-	-	-	100
УКУПНО	44,4	30,3	3,8	3,2	1,9	1,8	1,5	0,3	2,9	6,8	3	100

Табела 3: Врсте ријечи и антонимија у српском корпусу (процентни)

На основу података из табеле закључујемо да у свих пет група примјера примат држи инклузивна антонимија. Уколико учесталост двије доминантне врсте антонимије (по врстама ријечи) упоредимо са процентом њихове заступљености у комплетним корпусима, закључујемо да има веома мало одступања у односу на укупну процентуалну заступљеност инклузивне и антонимије у улози помоћног контраста. Међу изузетке можемо споменути нешто израженију бројност инклузивне антонимије у групи српских глагола (56,6% у односу на укупну заступљеност ове врсте антонимије од 44,4%). У свим осталим случајевима одступања по врстама ријечи у односу на укупну заступљеност двије доминантне врсте антонимије не прелазе 10%.

Што се тиче осталих врста антонимије, њихова укупна заступљеност у корпусу је углавном релативно мала и креће се од 6,8% у случају антонимије као саставног дијела устаљеног израза до 0,3% у случају антонимије у улози наглашавања екстрема. Сходно томе, ни бројност по групама одређеним према врстама ријечи не прелази 8%; једини изузетак чине српски прилози у обрасцу Х-У (12,6%). Ипак, овај податак треба интерпретирати у свјетлу чињенице да се српски прилози *топло/хладно* и *лево/десно* у половини, односно у петини од укупног броја појављивања у корпусу, користе у обрасцу Х-У. Другим ријечима, могуће је да би и ове бројке у нешто другачијем избору парова такође биле приближне процентима укупних заступљености мање честих врста антонимије.

Најзад, сама заступљеност врста ријечи по свим врстама антонимије привилегија је само именица и придјева. Код свих осталих врста ријечи постоје улоге у којима нисмо забиљежили ниједно појављивање датих антонимијских парова. Односима између врста антонимије у реченици и припадности антонима врстама ријечи бавићемо се у одељцима који следе. Циљ нам је да установимо у којој мјери припадност антонима одређеној врсти ријечи утиче на њихову употребу у идентификованим обрасцима.

4.1. Инклузивна антонимија

У нашем корпусу инклузивна антонимија се јавља у 44,4% реченица, што је бројка веома слична њеној учесталости код придјева (41,6%) и именица (45,6%). Прилози и предлози у мало већој мјери фаворизују ову врсту антонимије са 52,9%, односно 52,5%, док је код глагола убједљиво највише присутна (56,6%). Ови подаци са једне стране можда говоре у прилог томе да припадност граматичкој класи у неким случајевима може да утиче на улогу антонима у

реченици. Са друге стране, такође је могуће закључити да је појава антонима у обрасцима инклузивне антонимије карактеристика антонимијских парова свих пет врста ријечи, с тим што је међу глаголима нешто чешћа. Да би илустровали везу инклузивне антонимије и врсте ријечи испитаћемо два синтаксичка обрасца ове врсте антонимије у нашем језику: *X, али и Y, и X и Y*.

1. *Последњи тријумф Новосађана пред својим навијачима против београдског Радничког пројраћен је лејим, али и ружним стварима које су чини се неминовни прашилац нашег бокса.*
2. *Спуштањем у криптиу Дучић је, коначно, нашао вечни мир стижавши на Црквину, на бреж смрти, али и животиа, одакле очи на оба светиа гледају.*
3. *Реке човеку дају, али и узимају.*
4. *Много је бивших асова овог клуба који су ту, близу, али и далеко од клуба у којем су провели најлепше године животиа, а данас о свом клубу немају чак ни леу реч.*
5. *Вајра је прогутала целу шуму и маслињаке изнад, али и испод Јагранске магистрале.*

Ових пет реченица показују да антонимијски парови могу да се употребе у истом лексичко-синтаксичком обрасцу без обзира на врсту ријечи којој припадају антоними. У наведеним примјерима у обрасцу *X али и Y* налазимо парове пријева (*леј/ружан*), именица (*животи/смрти*), глагола (*узети/дати*), прилога (*близу/далеко*) и предлога (*изнад/испод*). Припадност одређеној граматичкој класи очигледно нема утицаја на непосредно окружење антонимијског пара. У свим наведеним примјерима антоними се користе са циљем да означе инклузивност, укљученост свих релевантних вриједности. Дакле, без обзира на врсту ријечи, улога обрасца *X али и Y* веома је слична у свим реченицама.

Однос инклузивне антонимије и врсте ријечи испитаћемо и кроз примјере још једног обрасца ове врсте: *и X и Y*.

1. *На пример, тешко ћеће мимоићи негативне стране и брзе и споре приватизације.*
2. *Србија је наша велика узданица и у рати и у миру.*
3. *Оно што би смо могли да кажемо за Свешозара Самуровића, могли бисмо рећи о сваком од нас, а то је да је тути у Медјалу био отворен, могло се и ући и изаћи по вољи.*
4. *Звезде могу бити и близу и далеко, већ према томе како нам је потребно.*

5. *Споменуо сам апостоле заједно са анђелима, владикама и свештеницима јер постоји само једна Црква, и испод и изнад, јер је Бог сишао и живео међу нама, чинећи у наше име оно за шта је послат.*

Антонимијски парови се у свакој од наведених реченица користе у истом обрасцу и у свим овим контекстима имају сличне улоге – да укажу на инклузивност – без обзира на то што антоними припадају различитим врстама ријечи. Овај налаз потврђује да се у обрасцима типичним за инклузивну антонимију могу употребити антонимијски парови и придјева, и именица, и глагола, и прилога и предлога. Ипак, то не значи да је вјероватноћа појаве српских глагола у лексичко-синтаксичком окружењу које упућује на инклузивност једнака вјероватноћи појаве именица или придјева у истом таквом окружењу; подаци из табела 2 и 3 указују да глаголе ипак чешће можемо да очекујемо (и више од половине случајева од укупног броја појављивања у корпусу) зато што се, осим у улози помоћног контраста, релативно ријетко употребљавају у другим улогама у реченици.

4.2. Антонимија у улози помоћног контраста

У корпусу је антонимија у улози помоћног контраста у просјеку присутна у 30,3% случајева међу свим антонимијским паровима. Када говоримо о појединачним врстама ријечи, код придјева се благо пење на 33%, код именица се спушта на 21%, код глагола је опет нешто већа од просјека и износи 37,8%, затим следе прилоги са 27,2%, и, најзад, код предлога је одступање највеће и они се у овој улози употребљавају у 39,3% случајева. Међутим, сматрамо да одступања нису велика да би могли да говоримо о фаворизовању ове врсте антонимије од стране било које врсте ријечи. Наредне реченице из корпуса говоре у прилог томе да је антонимија у улози помоћног контраста независна у односу на врсту ријечи којој припада антонимијски пар.

1. *Лондонски „Фајненшел тајмс“ констатира да је ово хапшење „најодважнији корак нових власти у извођењу припадника старог режима пред правду“.*
2. *То је био крај слободе и почетка ројства под Турцима, које је шрајало око пет стотина година.*
3. *У Србији, пак, власти увек добија, а опозиција увек губи изборе, и, зато, последња ствар у којој Србија треба да се угледа*

- на Енглеску јесте нејостојање изборне владе у тој земљи – био је мишљења Маринковић.
4. Следећи том ове хрестоматије, који ће обухватити раздобље од 1960. до наших дана је нова врста изазова, јер је, речено изразом из народне пјесме, много званих, мало одабраних.
  5. Буда је сишао с неба Трајастримша низ лествице: с врха лествица могао је изнад себе видети све Брахмалоке, а испод себе је видео дубине Пакла, јер су те лествице уистину биле Ахис мунди у Средишту Универзума.

Свих пет реченица садрже антонимијске парове у улози креирања или истицања контрастног односа између ријечи означених курзивом. Придјеви *нови/стари* успостављају однос контраста између *власти* и *режима*; именице *почетак/крај* наглашавају опозицију између другог пара антонима *слобода/ројство*; глаголи *добити/губити* истичу контраст међу ријечима које већ посједују одређени контрастни потенцијал: *власт* и *опозиција*; захваљујући прилошком пару *мало/много* трпне глаголске придјеве *звани* и *одабрани* тумачимо као супротстављене појмове; најзад, и предлози *изнад/испод* у однос контраста постављају *Брахмалоке* и *дубине Пакла*.

Дакле, у свим наведеним реченицама антонимијски парови се употребљавају са циљем да укажу на контраст, без обзира на врсту ријечи којој припадају. Осим тога, и ријечи које се јављају као чланови другог контрастног пара такође припадају различитим врстама ријечи. То могу да буду именичке, придјевске или пак предлошке фразе. Подаци из табела 2 и 3 указују да ова је врста антонимије у српском највише заступљена код предлога, а најмање међу именицама; ипак, могућност употребе антонима у овој врсти улоге у реченици указује да је антонимичност датог пара много важнија од врсте ријечи којој антоними припадају.

4.3. Антонимија као саставни дио негације

Осим у случајевима инклузивне и антонимије у улози помоћног контраста, које су и најбројније врсте, све врсте ријечи смо забиљежили још само у случају антонимије као саставног дијела негације. Процентуална заступљеност ове врсте антонимије је много мања у односу на доминантне врсте, и износи свега 1,8%. Ако погледамо дистрибуцију међу врстама ријечи наилазимо на мала одступања од просјечне вриједности: примат међу именицама (3,9%), на другом

мјесту су предлози (3,3%), затим глаголи (2,3%), придјевни (1,2%) и најзад прилози који су најмање чести у обрасцима ове врсте антонимије (0,5%). Без обзира на учесталост употребе одређених врста ријечи у реченицама које користе антонимију као саставни дио негације не постоје ограничења граматичке природе која би могла да искључе неке врсте ријечи из ових образаца, што илуструју и следеће реченице:

1. *Мада су Ненадови били нови а не стари сџанари, ипак Јасну заболело равнодушност њимених дама: за цело време Ненадове болести једино оне не умишале како је Ненадове.*
2. *„То је њроуџао љубави, а не мржње“, каже он, излазећи из свој владичанског двора, у који се недавно уселио.*
3. *Обе сџе леје и шармантне и, у неку руку, ѡриродно је да нишџа не добијате, већ да губите, да плаћате ѡрез на....*
4. *Да ли ће 2003. година бити ѡреломна или не и који су изазови да џа ѡреломна година ѡсџане ѡреломна на добро, а не на лоше?*
5. *Олџар се налазио испред аџсиде а не иза ње, јер је аџсиду заузимао ѡресџо и синџронон, који је ѡдиџнути са ѡар сџеџеника да би свешџенство било видљиво.*

Наведени примјери показују да улоге које антонимијски парови обављају у реченици не зависе од врсте ријечи којој антоними припадају. У свакој од претходно наведених реченица антоними се употребљавају у обрасцима *X, а не Y* (или *не X већ Y*), који негирањем једног члана пара стављају акценат на вредност другог члана. Примјери показују да на овај начин можемо употребити парове придјева (*нови/стари*), именица (*љубав/мржња*), глагола (*добијати/губити*), прилога (*добро/лоше*) и предлога (*испред/иза*). Иако је употреба у обрасцима ове врсте антонимије најмање заступљена међу прилозима, у овој улози могуће је употребити антониме који припадају свим испитиваним врстама ријечи, а сама дистрибуција по групама прилично је уравнотежена и поред мале заступљености у корпусима.

4.4. Антонимија као саставни дио ѡређења

Антоними се у овој улози у српском језику могу користити без обзира на врсту ријечи. Дистрибуција у односу на врсте ријечи показује да је највише заступљена код предлога (3,3%), а затим следе именице (2,7%), придјеви који су најближи просјеку (1,8%), потом глаголи (1,3%) и на крају прилози (0,5%). Наредне реченице илу-

струју употребу сваке од испитиваних врста ријечи у овом образцу:

1. *То је она генерација, више ситна него гладна, која је носила у шорби за ужину маси на хлебу са алевом пайриком и на ногама имала јевџине шенис пайишке намазане кредом, и то само онда ако је сачекала да се браћа и сестре изују.*
2. *У свешћу „који у злу лежи“, мржње је било увек више него љубави.*
3. *Дакле, из наше државе више се излазило него што се у њу улазило.*
4. *Е, знаш, да си још најорнија када си далеко него када си близу.*
5. *Могу да се уишшу сви иза крајко време науче дивну вештинну лебдења под водом а Малдиви су више испод него изнад мора.*

Лексичко-синтаксички образци у којима се јављају антоними нису исти у свим наведеним примјерима, али у свакој од ових реченица присутно је поређење између пара антонимијских појмова, било у оквиру семантичке димензије којој антоними припадају, или у односу на неку другу семантичку димензију. При том, припадност антонима одређеној врсти ријечи веома мало утиче на семантичку улогу коју дати пар обавља у реченици. Ова флексибилност када је у питању врста ријечи потврђује да антониме у реченици бирамо узимајући у обзир семантичке, а не граматичке критеријуме. Међутим, то не значи да је припадност одређеној граматичкој класи ирелевантна; предлози се скоро три пута чешће користе на овај начин у односу на глаголе, или шест пута чешће у односу на прилоге.

4.5. Антонимија у улози наглашавања разлике

Иако је ова врста антонимије у нашем корпусу бројнија него антонимија као саставни дио негације међу примјерима нисмо пронашли све врсте ријечи. Предност је дата придјевима и именицама: придјеви учествују са удјелом од 4,1%, а именице са 5,6%; осим ове двије врсте ријечи забиљежили смо и свега три случаја употребе прилошких парова антонима, што чини готово занемарљивих 0,8%. Објашњење овакве дистрибуције међу врстама ријечи можда лежи у чињеници да је лакше указати на разлике између ствари и појава него између радњи, па је тако у овој улози антонима у реченици предност дата паровима именица и придјева (модификатора именица), на рачун занемаривања глагола и прилога (модифика-

тора глагола). Наредне реченице илуструју придјеве и именице у функцији означавања разлике, као и један од три примјера употребе прилога:

1. *Истио иако власницима аутомобила који су, на захтев МУП-а, приликом регистрације морали да доплаћују разлику између старе и нове цене осигурања, разлика у цени биће враћена од стране осигуравајућих кућа.*
2. *Неће ли то замаглили разлику између „тешких“ и „лаких“ тема, озбиљног, опшtedруштвено корисног и комерцијалног комуницирања, најзад између јавног и приватног интeреса?*
3. *И где је разлика између истине и лажи?*
4. *Очигледно је одлучио да на тај начин зајрпа велику проваљу која Словенце последњих година поприлично и исфорсирано и нејприродно дели на лево и десно орјентисане.*

Када се придјеви употребе у улози наглашавања разлике, ријеч је заправо о указивању на различитост између двије именичке фразе. У прве двије реченице антоними су парови придјева који омогућавају уочавање контраста између различитих аспеката истог појма означеног именицом: *стара и нова цена, тешке и лаке теме*. У примјеру 3 у антонимијском односу су саме именице, а на контраст између различитих појмова упућује се директно: *разлика између истине и лажи*. Примјер 4 илуструје прилоге у функцији означавања разлике, али и овдје се опет ради о указивању на разлику између двије именичке фразе: *лево орјентисани Словенци и десно орјентисани Словенци*. Дакле, типични лексичко-синтаксички образац антонимије у улози наглашавања разлике – *разлика између X и Y* – није присутан међу глаголима (осим, евентуално, када су употребљени као друга врста ријечи, као нпр. придјеви (*разлика између долазних и одлазних позива*)), као ни међу прилозима (уз пар изузетака) и предлозима.

4.6. Антонимија као саставни дио промјене

Антонимија је саставни дио промјене у реченицама које описују кретање, промјену, из једног стања, означеног једним чланом антонимијског пара, у друго, означено другим чланом тог пара. На та два стања упућују именице или именичке фразе са придјевским антонимима, па је то могуће објашњење изостанка осталих врста ријечи у овим обрасцима. Осим придјева и именица забиљежили смо и три реченице са прилошким антонимима; ипак, у односу на

просјечну заступљеност ове врсте антонимије у корпусу која износи 3,2%, заступљеност прилога од свега 0,8% је релативно мала. Именички антоними се највише употребљавају у обрасцима антонимије као саставног дијела промјене, и то више и од просјека за све антониме (4,9%), док је учесталост употребе придјевских парова готово идентична просјечној вриједности и износи 3,3%.

1. *На домаћој политичкој терези остаје зорак укус свих нагомиланих проблема који су, из старе, ренети у нову годину.*
2. *Наравно, објашњава наш саговорник, дешава се да ове лаке болести пређу у тешке, као што су заглађење плућа, менинџитис, те их је због опасности од компликација неопходно на време излечити.*
3. *Рај је из свој почетка прерастао директно у свој крај.*
4. *Пошто је постојање света само један непрекидан прелазак из живота у смрт, и обртно, уместио да све постоји, ништа не постоји.*
5. *Јер оно што ми се чинило јако далеко сада је постало близу.*

Кретање или промјена у свим наведеним реченицама, осим у примјеру 5, дешавају се између двије именичке фразе. У прве двије реченице антонимија је присутна између модификатора именица које су центар фразе (*из старе ренети у нову годину, лаке болести пређу у тешке*), док у случају наредне двије реченице постоји између самих именица (*из почетка у крај, из живота у смрт*). Као и у случају антонимије у улози наглашавања разлике, глаголе и предлоге не налазимо у овим обрасцима, мада сматрамо да не би требало искључити могућност њихове употребе у оваквим контекстима.

4.7. Антонимија као саставни дио устаљеног израза и остале врсте антонимије

Антонимија као саставни дио устаљеног израза је још једна врста код које смо забиљежили појаву готово свих врста ријечи. Једини изузетак чине предлози, који се у нашем корпусу не употребљавају на овај начин. Ипак, као што смо раније већ истицали, бројност и дистрибуција ове врсте антонимије међу антонимима може драстично да варира и подаци о њеној заступљености у великој мјери зависе од тога који су антоними обухваћени анализом.

У српском корпусу ова врста је трећа по бројности (6,8%), одмах иза инклузивне и антонимије у улози помоћног контраста, али табеле 2 и 3 показују да предлоге обухваћене анализом ипак не срећемо у оваквим контекстима. Најбројнија је код придјева (7,7%),

затим код именица (7,4%), следе прилози са 3,4% а потом и глаголи са 1,7%. Наредна група реченица са по једним примјером сваке врсте ријечи илуструје идиоматичне контексте у којима се употребљавају антоними у српском језику:

1. *Сити гладноме не верује.*
2. *Пад савезне владе означава почетак краја ДОС-а, јер ова коалиција није ништа научила из прошлости.*
3. *Боџ дао, Боџ узео – а што што је мали бокојник носио у себи клицу најширосечних способности остало би заувек неопкривена тајна.*
4. *Љубазно до бола, чини ми се да ме мало много зеза.*

Што се тиче осталих врста антонимије у реченици, антонимија као директна супротстављеност и антонимија у улози наглашавања екстрема су у просјеку најмање заступљене врсте (1,5% и 0,3%), док бројности антонимије у обрасцу X-Y (2,9%) у великој мјери доприносе парови *мушки-женски*, *нови-стари* и *лево-десно*. Као последица тога, дистрибуција међу врстама ријечи за све ове врсте има приближне вриједности, осим у случају обрасца X-Y, и то међу српским придјевима и прилозима. Тако се антонимија као директна супротстављеност јавља код придјева, именица и предлога са учесталošћу од 1,2%, 3,4% и 1,6%. Антонимију у улози наглашавања екстрема код придјева, именица и прилога (0,3%, 0,2% и 0,3%, тим редом). Антонимија у обрасцу X-Y веома је неједнако распооређена међу врстама ријечи (од 0,3% код именица и глагола, преко 3% код придјева, до чак 12,6% у случају прилога). Ипак, све наведене врсте антонимије присутне су у веома малом броју случајева да бисмо могли да извучемо сигурне закључке у вези са могућностима употребе испитиваних врста ријечи у оваквим контекстима.

5. Степенованост антонимијских придјева и улоге антонима у реченици

Дистинкција степеновани / нестепеновани придјевски парови у веома великој мјери присутна је у свим теоријским расправама о антонимији. Укључивањем обије врсте придјевских парова намјера нам је била да установимо да ли ова теоријска дистинкција игра улогу приликом употребе антонима у реченици. Неки теоретичари (Кресе 1986, Лајонс 1977) нестепеноване парове (*man/woman*, *dead/alive*, *true/false*) и не сматрају антонимима, и ту ознаку употребљавају само за степеноване придјеве попут *new/old*, *happy/sad*, *rich/poor* и сл. Чини нам се да овакви ставови ипак нису баш у складу

са интуицијом: када су у питању парови супротности, већина изворних говорника не осјећа никакву потребу да направи разлику између ове двије врсте придјевских парова. То значи да су *добар/лош*, *лијеј/ружан* или *нови/стари* подједнако добри парови супротног значења као и *мушко/женско*, *отворен/затворен* или *шачан/нешачан*. Наша листа садржи примјере из обије групе придјева, а сама анализа ће у овом поглављу показати да ли постоји веза између степенованости придјева и улоге антонима у реченици.

Класификације придјевских антонима у радовима Леха (1974), Лајонс (1977) и Крусе (1986) заснивају се на дистинкцији између степенованих и нестепенованих придјева. Придјевски парови антонима чији се чланови односе само на крајеве семантичке скале, док преостали међупростор покривају други придјеви, означавају се као *степеновани антоними*; а придјевски парови антонима који заједнички покривају цјелокупан семантички простор дате скале познати су као *нестепеновани антоними*. Класичан примјер прве групе придјева јесте пар *hot/cold*, чији чланови покривају само крајеве на скали температуре, док се облицима као што су *warm, tepid, lukewarm, chilly, cool* описују остале 'међувриједности'. Типични примјер друге групе јесте пар *dead/alive*, чији чланови семантички покривају једине двије могућности на датој скали. У одељцима који следе покушаћемо да дамо одговор на питање у којој мјери је ова традиционална подјела антонима релевантна када говоримо о начинима њихове употребе у писаном тексту.

5.1. Степовани насрам нестепенованих придјевских парова

На листи српских парова антонима налазе се 30 придјевских парова, од чега су 22 степенована пара, а 8 нестепенованих: *црни/бијели*, *исправан/погрешан*, *мушки/женски*, *отворен/затворен*, *први/последњи*, *јун/јазан*, *унушрашњи/спољашњи*, *жив/мртав*. Сам термин 'нестепеновани' ипак не значи да у случајевима када користимо, барем неке од ових придјева, не можемо да говоримо о одређеним степенима у којима важе дата својства; тако, рецимо за некога можемо да кажемо да је *completely wrong*, или *absolutely right*. Дефиниција нестепеноване антонимије каже да уколико важи један од чланова пара, то онда логички искључује могућност употребе другог члана. На примјер, ако за некога кажемо да је *мртав*, не можемо у исто вријеме рећи и да је *жив*; ако за нешто кажемо да је *исправно*, то аутоматски значи да није *погрешно*. Међутим, рећи за некога да није *млад*, не значи аутоматски да је дотична особа *стара*; ако неко није *богати*, не значи обавезно да је *сиромашан*, и сл.

Другим ријечима, у свим оваквим случајевима постоје и неутралне вриједности. Ипак, разлика између степенованих и нестепенованих парова често није увијек тако прецизна⁶, што запажа и Палмер када каже: “some pairs of adjectives, e.g. *honest/dishonest, obedient/disobedient, open/shut* are... gradable in terms of more and less, yet ... the denial of one is usually taken to assert the other” (1976: 81).

Статистичка анализа коју ћемо представити у следећем одељку помоћи ће нам да утврдимо да ли је разлика степеновано/нестепеновано релевантна када говоримо о улози антонима у реченици. Уколико на улогу придјевских парова у реченици утиче њихов статус у погледу ове особине, онда је у том случају ова логичка дистинкција заиста важан чинилац који активно утиче на начин на које антониме усвајамо и употребљавамо; уколико се, пак, степеновани антоними користе у писаном тексту на сличан начин као и нестепеновани антоними, онда релевантност ове традиционалне дихотомије можемо још више довести у питање.

5.2. Статистичка анализа

У српском корпусу забиљежили смо 3082 реченице у којима се јављају придјевски парови антонима, при чему се у 2055 реченица ради о степенованим придјевима, а у 1027 о нестепенованим придјевима⁷. Табела 4 даје приказ њихове дистрибуције у односу на врсте антонимије које смо идентификовали у овом раду:

	Инк	Пом	Раз	Про	Пор	Нег	Суп	Екс	X-Y	Изр	Ост	Ук
СТЕПЕН.	800	806	99	88	36	23	26	9	60	54	54	2055
НЕСТЕПЕН.	482	212	26	14	20	13	11	1	32	182	34	1027
УКУПНО	1282	1018	125	102	56	36	37	10	92	236	88	3082

Табела 4: Антонимија и степенованост придјева у српском језику

Табела 4 показује да се обије групе придјева јављају у свим улогама у реченици, па чак и када су у питању обрасци веома мале учесталости. Дакле, већ је и летимичан преглед ове табеле довољан

6 Рецимо енглески пар *dry/wet* обично се у литератури класификује као степеновани пар; али да ли је заиста степеновани пар? Ако за нешто кажемо да је *dry*, то онда значи да је у потпуности без воде; ако, пак, није у потпуности без воде, онда можемо да кажемо да је *wet*, у мањој или већој мјери. Придјеви *moist* или *damp*, које користимо за тзв. ‘међувриједности’, у ствари указују на степене влажности, дакле налазе се на оној страни семантичке скале на којој је и придјев *wet*, па је она према томе подијељена на два комплементарна дијела. Нејасноће ове природе додатно илуструју проблематичност класификација које се заснивају на интуицији.

7 Нисмо узели у обзир оне реченице у којима се употребљавају поименичени придјеви.

да закључимо да се логичком дистинкцијом условљена подјела придјевских антонима не одражава на употребу антонима у реченици. Другим ријечима, степенованост придјева не условљава могућност њихове употребе у обрасцима врста антонимије које смо идентификовали у писаном тексту.

Неке друге закључке о вези између степенованости придјева и улога антонима у реченици ипак можемо да изведемо. Најуочљивије разлике тичу се података који се односе на двије најбројније врсте, инклузивну и антонимију у улози помоћног контраста. Ако погледамо однос између антонимије у улози помоћног контраста и инклузивне антонимије у случају нестепенованих придјева изразито је фаворизована инклузивна, док су код степенованих готово изједначене. Ова разлика је уочљива зато што је у нашем корпусу у просјеку за све парове (па и у просјеку за придјеве) доминантнија инклузивна антонимија. Разлика постаје веома уочљива када се бројчани односи изразе у процентуалном облику, што наводимо у табели 5:

	Инк	Пом	Раз	Про	Пор	Нег	Суп	Екс	X/Y	Изр	Ост	Ук
СТЕПЕН.	38,9	39,2	4,8	4,3	1,8	1,1	1,3	0,4	3	2,6	2,6	100
НЕСТЕПЕН.	46,9	20,6	2,5	1,4	1,9	1,3	1,1	0,2	3,1	17,7	3,3	100
УКУПНО	41,6	33	4,1	3,3	1,8	1,2	1,2	0,3	3	7,7	2,8	100

Табела 5: Антонимија и степенованост придјева у српском корпусу (процентни)

Употреба степенованих и нестепенованих антонима у нашем корпусу одсликава предност коју нестепеновани парови имају када је у питању инклузивна антонимија. Ова врста антонимије иначе је бројнија од антонимије у улози помоћног контраста и када су у питању укупне вриједности за све антониме (44,4% наспрам 30,3%), и када су у питању просјечне вриједности за придјеве (41,6% наспрам 33%). Међутим, у случају степенованих придјева процентуална заступљеност ове двије врсте готово да је идентична, и износи 38,9% за инклузивну наспрам 39,2% за антонимију у улози помоћног контраста. Дакле, у овој групи придјева биљежимо пораст учесталости антонимије у улози помоћног контраста (у односу на просјечну заступљеност за придјеве), док је у групи нестепенованих придјева ситуација обрнута: у дупло већем броју случајева ови придјеви фаворизују обрасце инклузивне антонимије, па однос између ове двије врсте у њиховом случају износи 46,9% за инклузивну наспрам 20,6% за антонимију у улози помоћног контраста. Наредне рече-

нице из српског корпуса илуструју примјере употребе обије врсте придјева у обрасцима инклузивне антонимије:

1. *Нису пролазне једино вредности мајстора који су представили у изобиљу у својим делима фигури, мушке и женске, које као да су живе.*
2. *Траже да им се званично каже да ли је Живорад враћен кући жив или мртав.*
3. *Убрзо је човек могао да извије леђа, да иде четвороношке, а свешлост је била све разговешнија, сада је већ могао да различи да ли су му очи отворене или затворене, већ је разазнавао обресе ствари.*
4. *Када је у реч о увозу нових и старих аутомобила, сигурно је да ће прошикови њиховог цариграда бити знатно увећани.*
5. *Трао је по своме, потпуно свештан да је шелевизија ефемеран медиј за једнократну употребу и да је једна емисија као добар или лош ручак.*
6. *Хиљаде и хиљаде речи, које су употребљене у стиховима, копчају се као велике и мале рибе, заувек ухваћене у огромној и еластичној мрежи поезије.*

Прва три примјера садрже нестепеноване, а последња три степеноване придјеве, у идентичним обрасцима инклузивне антонимије. Иако су и улоге које антонимијски парови имају у овим реченицама сличне, фразе као што су *мушке и женске, жив или мртав и отворене или затворене* покривају једине могуће семантичке опције када су у питању релевантне семантичке димензије. Са друге стране, фраза *нови и стари аутомобили* може бити употребљена са циљем да укључи све аутомобиле који се увозе, или пак само *старе* и само *нове* аутомобиле. Даке, у овим примјерима из српског корпуса нестепеновани антоними на ефектнији начин покривају цјелокупну семантичку димензију. Можемо да закључимо да се нестепеновани антоними у односу на степеноване више употребљавају у улози сигнала инклузивности зато што су семантички подеснији за вршење ове улоге.

Разлике између употреба степенованих и нестепенованих придјева код већине осталих врста антонимије су незнатне. Изузетке чине готово двоструко већа заступљеност антонимије у улози наглашавања разлике и троструко већа заступљеност антонимије као саставног дијела промјене код степенованих придјева; са друге стране, нестепеновани су далеко бројнији у улози саставног дијела устаљеног израза, па однос нестепеновани: степеновани придјеви у овој групи реченица износи 7:1.

6. Закључак

Анализа врста антонимије у писаном тексту у српском језику показала је да употребу антонима у реченици условљавају првенствено семантички, а не граматички фактори. Међутим, корелације између улога антонима и врсте ријечи којој дати пар припада свакако да постоје, и на њих смо указивали кад год је за тим постојала потреба. Ипак, сматрамо да та веза није ни јака ни доследна у оноликој мјери у којој смо могли да очекујемо. За свих пет врста ријечи можемо да кажемо да барем 65% реченица користи једну од двије главне врсте антонимије, инклузивну или антонимију у улози помоћног контраста. Српски језик карактерише углавном равномјерна дистрибуција унутар обије врсте антонимије, уз благу предност коју имају глаголи када је у питању сигнализовање инклузивности. Оно што је ипак важније јесте то да ове врсте нису једноставно последица утицаја граматичких чинилаца и да могу подједнако успјешно да се односе на свих пет врста ријечи које смо укључили у истраживање.

На другој страни, међу мање честим улогама антонима у реченици, примјетили смо да се неке врсте ријечи уопште не користе, вјероватно због тога што је, услед граматичких околности, неке антониме тешко или немогуће употребити у датим обрасцима. На примјер, глаголи и предлози не јављају се у обрасцима антонимије у улози наглашавања разлике и антонимије као саставног дијела промјене, а прилоге смо забиљежили у само три (од укупно 382) реченице у корпусу, што показује да је веома мала вјероватноћа да се прилози јаве у оваквим контекстима. Са друге стране, неке врсте антонимије мале учесталости не праве разлику међу врстама ријечи, па у обрасцима антонимије као саставног дијела негације биљежимо прилично равномјерну дистрибуцију међу свих пет група реченица.

Фелбаумова у својој студији о антонимији истиче “the arbitrariness of the encoding of concepts into particular word classes” (1995: 285). Резултате статистичке анализе у овом раду можемо тумачити из различитих углова, али ипак сматрамо да употреба антонима у тексту није у некој нарочитој мјери под утицајем граматичке класе којој антоними припадају. Другим ријечима, антониме користимо са истим циљем, без обзира на то да ли се ради о придјевима, именицама, глаголима, прилозима или предлозима. Дакле, антонимија није само лексичко-семантичка појава која је присутна међу различитим врстама ријечи, већ је такође и појава која се у писаном тексту употребљава на исти начин, и то у мањој или већој мјери,

без обзира на граматичку класу антонима. Овај рад показује да антонимија може да буде присутна код различитих врста ријечи, али и да је уз то у стању да обавља исте улоге у реченици, на исти начин и у углавном приближној мјери.

Што се тиче степенованости антонимијских придјева и улога антонима у реченици сматрамо да у закључку можемо да тврдимо да се обије врсте придјева у реченици користе на углавном исти начин. Најважнији податак тиче се заступљености свих улога које антоними могу да обављају у реченици међу примјерима обије групе придјева. Такође, у већини случајева нисмо забиљежили нека драстична одступања у дистрибуцији по појединачним врстама антонимије. Међутим, један веома важан закључак тиче се инклузивне антонимије: нестепеновани придјеви су, у односу на степеноване, више наклоњени улози сигнала инклузивности. У нашем корпусу је скоро половина од укупног броја појављивања нестепенованих придјева у реченици у функцији означавања инклузивности, док се у улози помоћног контраста употребљавају само у петини случајева и у двоструко мањем броју у односу на степеноване у истој улози. Ипак, најзначајнији аспект података из табела 4 и 5 према нашем мишљењу тиче се сличности, а не разлика, у понашању степенованих и нестепенованих придјевских парова у писаном тексту⁸. Дакле, улоге које придјевски антоними могу да имају у реченици не зависе од могућности или немогућности њиховог поређења изван контекста, што је важан закључак када имамо у виду традиционалне класификације које нестепеноване парове придјева уопште нису ни сматрале антонимима.

Литература

- Кресе: 1986 A. D. Cruse, *Lexical Semantics*. Cambridge: CUP
 Филбаум 1995: C. Fellbaum, Co-occurrence and antonymy. *International Journal of Lexicography* 8, 281–303.
 Кац 1972: J. J. Katz, *Semantic Theory*, New York: Harper International Edition.
 Кристал 1995: D. Kristal, *Kembrička enciklopedija jezika*, Beograd: Nolit.
 Лех 1974: G. Leech, *Semantics*, Penguin, Middlesex.
 Лажонс 1977: J. Lyons, *Semantics* (2 vols.), Cambridge: CUP.
 Новиков 1973: A. L. Novikov, *Антонимия в русском языке*, Москва: Издательство Московского университета.

8 Овај закључак се подудара са запажањем Фелбаумове која у својој студији каже: „Association data show that these differences [gradable vs. non-gradable] do not seem to play a role in people’s mental organization of antonyms“ (1995: 285).

Палмер 1976: R. F. Palmer, *Semantics: a new outline*, Cambridge: CUP.
Сапир 1944: E. Sapir, Grading. *Philosophy of Science* 11, 83–116.

Nataša Kostić

WORD CLASS, ADJECTIVAL GRADIENCE AND THE ROLE OF ANTONYMS IN A SENTENCE

Summary

The paper analyses the antonymy on an empirical basis, and the goal is to determine whether belonging to a specific class of words and the possibility of comparison of adjectives have any influence on the use of antonyms and pragmatic value of lexical-syntactic patterns in which they occur in a sentence. The analysis is carried out by using the most comprehensive corpus of the Serbian language and it covers 50 pairs of antonyms. The obtained results show that the use of antonyms is conditioned mainly by semantic, not grammatical factors, and that the roles which adjectival antonyms have in a sentence are not dependent on their (in)comparability out of the context.

Прихваћено за штампу новембра 2009.